
dragan koković

NASILJE U SPORTU

IZMEĐU EKSPLOZIJE ŽIVOTNE SNAGE I LUDILA

Mada je pitanje nasilja veoma urgentno, dosadašnja istraživanja su, na žalost, zaobilazila ovu temu. Malo je istraživača koji su stavili svoj potpis na studije koje bi pretendovale da budu ozbiljnije, a kamoli sveobuhvatne. Ako se ima u vidu da je ovo civilizacija nasilja, opravdanost svakog istraživačkog poduhvata o nasilju, čini se, treba da dobije podršku.

Kulturna kretanja nas upozoravaju da nije problem u povećanom potencijalu za nasilje, već u slabljenju kočnica, stvaranju društvene i kulturne klime koja toleriše nasilje, koje može biti podstaknuto i potkrepljeno društvenim odobravanjem.

Nasilje obuhvata široku lepezu iskustva: od eksplozije životne snage pa sve do krvoločnosti i drugih raznovrsnih naleta mračnih strasti. Iako je svakodnevno prisutno ('nasilje svakidašnjice'), ova tema nije uspela, bar ne u velikoj meri, da privuče pažnju istraživača. Pitanja nasilja prizivaju na konceptualizaciju dužeg razdoblja: "kroz veoma raznovrsne društvene tvorevine, nasilje i rat su ostali dominantne vrednosti; surovost se održala tako zakonito da je mogla da funkcioniše kao 'začin' u najrafiniranijim užicima. Šta je nas toliko promenilo? Kako su krvoločna društva ustupila mesto blagim društvima, u kojima međusobno nasilje predstavlja anonimno i degradirajuće ponašanje, a svirepost patološko stanje?"¹

1. Videti: M. Lipovecki, *Doba praznine - ogledi o savremenom indivi-*

Temeljna pitanja na koja treba odgovoriti tiču se, pre svega, uzroka nasilja. Šta izaziva nasilje, kakve potrebe zadovoljava i kakve vrednosne dispozicije izražava? Ima li veze struktura nasilja sa strukturom društva i da li je izvor nasilja u klasnom društvu? Da li strukture određenih grupa, porodica npr., i način života utiču na rasprostranjenost nasilja? Kakva je struktura nasilničkih ličnosti.²

Ako želi negovati istorijsko-dinamički pristup, sociologija treba da istražuje različite oblike nasilja u raznim vremenima, sredinama, društvima, grupama itd. U sagledavanju različitih vidova nasilja, *uporedno istraživanje je neophodno*, pri čemu se kriterijum ocenjivanja zasniva ne samo na teorijskom prosuđivanju, već i određenoj empirijskoj građi. Kritika postojećih vidova nasilja pretpostavlja ulazak u sferu vrednosti, moralnih prosuđivanja, ideala i drugih etičkih pitanja (dobro i zlo itd.).

Posebnu teškoću predstavlja određenje pojma nasilja, njegove prirode i specifičnog karaktera. Nasilje je deo savremenog života, nešto svakodnevno što se događa iz dana u dan. Sve to utiče da nam pojave, koje su tako bliske, izgledaju sasvim jasne i razumljive, kada to uistinu nisu.

Nasilje je tokom istorije znalo buknuti kao neprikriveno divljaštvo i varvarska osveta.

"Nasilje možemo prevariti jedino ako ga ne lišimo svakog ventila za pražnjenje, odnosno ukoliko mu podmetnemo nešto da nabode na zub" - duhovito primećuje Rene Žirar u knjizi *Nasilje i sveto*. Ponekad zamena žrtve ima za cilj da prevari nasilje, koje je u normalnim okolnostima društvenog života teže umiriti nego probuditi. Mada se za nasilje kaže da je 'bezrazložno', ipak ono ima jake razloge za svoju pomamu. "Samo, ma koliko da su mu razlozi jaki, nikada ne zaslužuju da ih shvatimo ozbiljno. Nasilje će ih takođe zaboraviti čim mu se objekat na koji se prvobitno ustremilo bude uporno izmicao i suprotstavljao. Nezadovoljeno nasilje traži i uvek nalazi rezervnu žrtvu".³

U istraživanjima nasilja ima dosta površnosti i olakog zaključivanja. Mada ga brojni istraživači nazivaju *ku-*

dividualizmu, Književna zajednica, Novi Sad, 1987, str.151.

2. O strukturi nasilničke ličnosti videti: M. Toh, *Nasilnici*, Nolit, Beograd, 1984.

3. R. Žirar, *Nasilje i sveto*, Književna zajednica, Novi Sad, 1990., str. 10. "Sve što nasilje čini zastrašujućim, njegova slepa brutalnost i apsurdnost njegove pomame, ima svoju protivtežu: to je isto što i njegova neobična sklonost da se baci na rezervnu žrtvu, čime nam omogućuje da budemo lukavi sa ovim neprijateljem i da mu u pravi čas bacimo beznačajan plen koji će ga zadovoljiti" (*Isto*, str. 12)

gom XX veka, stoji konstatacija o njegovoj 'misterioznoj zaštiti', u vremenu opšte povike na neverovalnu zagađenost naše okoline nasiljem. "Zapadna civilizacija je još manje u stanju da ga izoluje i analizira, jer ona u ovoj bolesti ima utoliko površnije predstave što je sve do današnjih dana u odnosu ne njene najvirtuelnije oblike imala jednu svakako vrlo misterioznu zaštitu, nešto kao imunitet, naime ona veruje da ga kontroliše, a pre će biti da ono kontroliše nju."⁴

Sociologija, po svojoj prirodi, nije mogla da izbegne ove probleme, a tema nasilja u sportu poslužila je sociologiji sporta za afirmaciju i izlazak iz rezervata anonimnih disciplina.

Nasilje u sportu pokušava se objasniti različitim modelima; modelom katarze, modelom kulture i potkulture, modelom svetovne religije, modelom imitacije, modelom socijalnog učenja, modelom psihologije gomila, devijantnim modelom u koji se najčešće ubraja vandalizam i huliganstvo.

Objašnjenje nasilja na sportskim stadionima traži odgovor na pitanje: Zašto i zbog kojih potreba navijači dolaze na stadion? Da li da gledaju utakmicu i pri tome uživaju u navijanju, bez sukobljavanja, ili s nametom da se potuku i ispolje zapretano nasilništvo?

Objašnjavajući ove probleme, sociologija sporta polazi od teze da problem nije samo u stadionu ili sportskoj dvorani, već u dubljim društvenim uzrocima. Vrlo često se pominje fenomen identifikacije za koju je karakteristično iskazivanje grupne pripadnosti i koja, svakako, ima elemente vrednosnog opredelenja. S druge strane, stadioni su postali mesto rituala, koji se razlikuju od grada do grada, ali imaju i zajedničkog, jer, između ostalog, uključuju i potrebu za fanatičnim navijanjem i identifikacijom. Sociološka istraživanja su utvrdila da većinu tih navijača čine predstavnici 'rubnih egzistencija' koje stvara urbani način života, a navijanje i njihov ritual predstavljaju traganje za izgubljenim identitetom.

Pripadnost grupama navijača na stadionu daje osećaj moći i uticaja koji kod kuće ili na radnom mestu nemaju. Za razliku od tih područja života, na stadionu su u potpunosti uključeni, jednostavno rečeno ljudi grupno participiraju. Događaji na stadionu ne mogu se više tumačiti samo kao nekulturno buntovništvo koje uslovljava odrastanje na grub i surov način ('buntovnici bez razloga'). Aktivna uključenost navijača je u oštrom kontrastu s pasivnim trošenjem slobodnog vre-

4) Isto, str. 42.

mena. Ukoliko su ljudi pasivni, onda se od posete utakmici pravi spektakl u kome se vidi *jedina mogućnost učestvovanja*. Nažalost, učestvovanje se može pretvoriti u različite ekscese i neprijateljstvo prema drugom čoveku, u želju i volju za uništavanjem. Svi ovi procesi usko su vezani za frustraciju, za pojedinačni društveni neuspeh, za osećanje ugroženosti i druga stanja inferiornosti. U naletu mračnih i nacionalističkih strasti, inferiorni pojedinci nalaze priliku da se lako potvrđuju, tim pre što mnogi podržavaju i vrlo često odobravaju njihove postupke, što kod njih stvara nepokolebljivo uverenje da su u pravu.

Agresija i nasilje, sa duboko usadenim instinktom za destrukciju i ubistvo, razvijali su se u toku više vekova. Mada mnogi teoretičari i istraživači ističu da nasilje nije onako divljačko, slepo i očajno kao nekada, ipak je ostalo u ogromnim količinama uklopljeno u svakodnevni život. *Eksplozija kolektivnog ludila uvek je bila nužna nadoknada za društvo u kome su vladale ili vladaju previše krute strukture*. Ljudi su se znali okupiti sami od sebe ili uz *izdašnu pomoć sistema* da bi se oslobodili agresivnosti kroz ventile izvan stvarnosti (revolucionarne eksplozije, štrajkovi, svečanosti, krvave nedelje, auto trke, itd.). Vlast, od rimskih careva pa sve do danas, osećala je da su svečanosti nužne da bi se poštovala vlast. Izmišljane su i pravljene senzacije, društvene kavge i ludačko suprotstavljanje koje je teralo u neumerenost. Tražene su senzacije koje su bile dovoljno snažne da se trenutno prikrije praznina i ogođeni život krnjih egzistencija. Luis Mamford uočava da je te podražaje trebalo stalno razvijati jer se gledaoci, postepeno, na njih naviknu. Kao primer i vrhunac takvog nastojanja navode se gladijatorske predstave "u kojima su sluge režima primjenile svu svoju davolsku inventivnost da prirede velike spektakle mučenja i uništavanja ljudi".

U svom radu *Grad u historiji*, u odeljku Civilizacija i agresivnost, Mamford raspravlja o klimi napetosti, frustraciji i zebnji što se obično javljala u kompleksnim društvima. Takva klima je pogodovala razvoju agresivnih tendencija koje su se lako i jednostavno usmeravale prema 'neprijatelju'. Na mnogim stranicama lucidno se zapaža da stanovnici savremenih gradova nisu psihološki toliko daleko od Rima da ne bi shvatili reakciju njegovih stanovnika: "I mi imamo njegov ekvivalent u svakodnevnom obrocima sadizma koji slijede, kao okruženje vitaminske kapsule, našu nedovoljnu, dosadnu hranu: novinski prikazi, radio izvještaji, televizijski programi, romani, drame - sve je to posvećeno što je moguće vernijem grafičkom slikanju svih vrsta

nasilja, nastranosti, bestijalnosti, kriminalne delikvencije i nihilističkog očajja. Da bi, dakle, očuvali golo osjećanje života, rimski su se stanovnici, siromasi i imućnici, i oni kojima se upravljalo i oni koji su upravljali, slijevali u velike arene da lično sudjeluju u sličnim zabavama življe odigranim i neposrednije prikazanim. Svaki dan Rimljani su u areni prisustvovali užasnom mučenju i masovnom ubijanju kakva su Hitler i njegovi pomoćnici kasnije smišljali i preko drugih provodili - ali nisu imali dovoljno jak želudac da u njemu sami uživaju... Sa tako duboko usađenim smislom za ubijanje koji se razvijao u toku više stoleća, nije nikakvo čudo da su Rimljani smatrali Grčku atletiku nečim pomalo ženskim i nezanimljivim: u običnim sportskim borbama nije bilo dovoljno krvi, agonije i groze".⁵ Razlika je svakako uočljiva u odnosu na prethodni period za koji je karakteristična manifestacija igranih života kao privida stvarnosti. Uživalo se u samom susretu, u sukobu čoveka s čovekom "kao samoj biti urbanog postojanja. S tom većom napetošću dolazi sve veća agresivnost, tako da takmičari vrcdaju i psuju jedan drugoga... Nestašni vid borbe nija nikada u potpunosti tako apsorbovan u ekonomski i politički sklop grada, tako da su atletika i gladijatorska natjecanja postojala paralelno s agresivnom borbom za vlast; ona su služila ne toliko kao sublimacija agresivnih impulsa koliko kao nevino pripremno školovanje za to umjeće, nešto slično kao što se dešava i u igri devojčice sa lutkom".⁶ Takmičenje je bilo raznovrsno od domišljenosti do takmičenja u fizičkoj snazi i spretnosti. U početku je sve to pratila religiozna ceremonija kao dekor neizbežnim zapletima i sukobima.

Uočavajući da antička civilizacija nije imala čulo za čovekoljublje, nego da se ono razvilo na njenim ruševinama, Živojin Pavlović konstatuje da i savremeni trenutak odlikuje iščeznuće čovekoljublja. I jedno i drugo doba suočeno je s urlanjem na stadionima i histeričnim vrciscima.

"Instinkt samoodržanja i biološke reprodukcije u drevnih se, sa prirodom usaglašenih, civilizacija zadovoljavao kroz bitku za to samoodržanje i tu biološku reprodukciju; telo je moralo da bude u stalnom naponu i pokretu. U civilizaciji grada ovaj instinkt pokušava da se prazni preko svesno činjenih telesnih vežbi koje ne proizvode hranu ili odeću, već sportske rezultate... Pri tom se gubi iz vida da sport naše civilizacije nije plod nužnosti, već *posledica* prevelikih zadovoljstava. Up-

5. L. Mumford, *Grad u historiji*, Naprijed, Zagreb, 1988, str. 232.

6. L. Mumford, *Isto*, str. 116-117.

ražnjavajući sport, i takmičeći se telesnim naprežanjem, savremeni čovek, kao i čovek antike, ne bori se za biološki opstanak, već se samo - takmiči! Znači: bavi se estetskim činom. Takmičeći se, on uživa, u naporu, u pobeđi, a takođe mami užitak i u onima koji se pasivno podaju senzaciji sportskog takmičarstva."⁷

Obrasci ponašanja u skoro svim zajednicama bili su, s vremena na vreme, zatrovani agresivnim i nasilničkim postupanjima. U psihologiji se pod agresijom podrazumeva "impuls ili delanje usmereno na povređivanje drugog organizma". Frojd je smatrao da destruktivne sile postoje u svih pojedinaca, ali im putevi oslobađanja nisu uvek otvoreni, jer ih koči super-ego, ili savest. "Ovi destruktivni instinkti su čak toliko neprihvatljivi, da nisu uvek dostupni ispitivanju na razini svesti. Međutim, oni neprekidno iznutra pritiskaju da se ispolje, i najzad se oslobađaju kroz ratno nasilje, sadističke užitke, pojedinačne antisocijalne destruktivne čino ve, i u izvesnim okolnostima samouništenje".⁸ Agresija je pojam koji uvek pretpostavlja visok stepen naboja; po reaktivnoj nagonskoj teoriji, agresivni nagon je podstaknut *osujećenjem* u određenoj društvenoj grupi ili sredini. Takođe je poznato da osujećenje raznoliko deluje na ponašanje ljudi. Po mišljenju poznatog psihologa Alberta Bandure, za agresiju osujećenost nije uvek nužna: "Veliki deo čovekove agresije temelji se na *očekivanim koristima* od agresije, pre negoli na podstrek ojađenosti. A i termin osujećivanja razvučen je već do mere na kojoj više nema ni jedno posebno značenje. Shodno pristupu koji mene zanima, na *agresiju se gleda kao na stil ponašanja* koji se stiče posmatranjem kroz izravno iskustvo, i koji je, u izvesnoj meri, pod uticajem strukturnih bioloških činilaca. Teorija o agresiji mora da objasni tri stvari: Kako do tog ponašanja dolazi?, Šta podstrekava na agresivnu radnju?. Šta to

7. Ž. Pavlović, *O odvratanom*, Prosveta, Beograd, 1982, str. 137.

"Ali izvesni pripadnici moderne civilizacije koja se zasniva (i koja se razvija, koja traje, a koja će po svemu sudeći, iščeznuti), na specijalizovanim sposobnostima ljudskog bića, snagom svoga duha mogu sve! Telesna snaga njihovog bića oslobodena je napora i nužnosti. Nagoni, ukoliko ih u telima još ima, lišeni su biološke svrhe: prazne se uglavnom nereproduktivnim zadovoljstvima. Reprodukciju je na sebe preuzeo duh. Moćnici, od čijeg intelekta zavisi hod savremene civilizacije kojoj i sami pripadamo, od intelekta koji je imanentan 'razvoju', 'progresu', 'prosperitetu' i 'uspehu', i koji je sve više sam sebi svrha, ti kreatori osobnosti našeg vremena, čija je telesnost, jer je lišena napora, osuđena na zadovoljstvo, predstavljaju savremene idole, čiji život, kao uzor opija milionske mase mediokritete. Jer za one koji će biti gledani sport je igra. Skok u more. Sloboda u mnoštvu. Nirvana. A za one koji gledaju, to je zadovoljstvo duha: užitak u iluziji moći i večnosti." (Ž. Pavlović, *Isto*, str. 135-136).

8. S. Milgram, *Alternativna teorija: Agresivnost kao ključ? u Poslušnost autoritetu*, Nolit, Beograd, 1990, str. 159.

ponašanje održava tokom vremena?"⁹ Odgovarajući na ova pitanja, Bandura konstatuje da se agresivno ponašanje "stiče *kroz primer*, kroz neposredno iskustvo, i kroz međudejstvo sa strukturnim činiocima".

U raspravama o agresiji, nužno je razlikovati individualnu od kolektivne agresivnosti određenih grupa koje egzistiraju unutar društva. Po mišljenju poznatog istraživača Konrada Lorenca, lična agresivnost je sastavni deo individualnog ponašanja. "Ako vam nedostaje lična agresivnost, vi niste individua. Nemate u sebi ponosa, svako vas koristi. A kolektivni, militantni entuzijazam, koji je preduslov za rat, isto je tako preduslov za svako uzvišenije ljudsko pregnuće. Bez instinkta kolektivnog entuzijazma, čovek je emocionalni bogalj; ništa ne može da ga ponese. Ljudi se moraju obrazovati, kako se kolektivni entuzijazam ne bi pogrešno usmeravao".¹⁰ Ovu svoju misao Lorenc nadopunjuje *idejom ritualizacije*, smatrajući da ne postoji ništa u ljudskom ponašanju što nije ritualizovano. "Čovek je kulturno biće, pa, ako kažem da u temelju svega našeg socijalnog ponašanja leže urođeni programi, to ne znači da se nad njime ne diže kulturno određena nadgradnja".¹¹

S aspekta problema koji nas interesuje, potrebno je ukazati na dva bazična tipa agresije - *reaktivnu* i *instrumentalnu* agresiju. Po mišljenju E. M. Lejmena, pod reaktivnom agresijom podrazumeva se "namerna aktivnost čiji je cilj *da nanese zlo grupi* ili pojedincu opaženim kao neprijatelj koji su bili uzročnik frustracije, izvor nekog štetnog nadražaja ili začetnik neke vrste pretnje, neprijatnosti ili osujećenja. Kod reaktivne agresije postoji opažaj neprijatelja i doživljaj emocije besa". Za razliku od reaktivne agresije, "instrumentalna agresija pretpostavlja napad čiji prvenstveni cilj nije nanošenje zla neprijatelju, već *dolazak do zadovoljstva*. Kod instrumentalne agresije ne postoji doživljaj emocije besa, i ona nije reakcija na osujećenje ili štetni nadražaj".¹² Za ovu vrstu agresije odlučujuće je unutrašnje zadovoljstvo, pa je njena veza sa sportskim postignućem i takmičenjima vidljiva. U pobedi nad protivnikom, sportista postiže zadovoljstvo "koje će doživeti kada dokaže svoju nadmoć, i zbog pohvala i nagrada koje će primiti, pri čemu on u stvari ne oseća pravi bes prema svom protivniku. S druge strane, poš-

9. R. I. Evans, *Graditelji psihologije*, Nolit, Beograd, 1988, str. 273-274.

10. R. I. Evans, *Isto*, str. 22.

11. R. I. Evans, *Isto*, str. 23.

12. Dž. E. Kejn, *Isto*, str. 252-253.

to pobjeda u sportskom nadmetanju uvek sadrži i poveru druge osobe - bilo fizičku ili psihološku - *postoje neki sportisti koji sebe ne mogu prisiliti da pobjede ukoliko protivnika ne sagledaju kao neprijatelja* - kako bi prema njemu osjetili bes... Ponekad treneri pokušavaju da kod ekipe izazovu bes prema protivniku kako bi se ona više potrudila da pobjedi".¹³

Posljednjih godina agresivnost u sportu zauzima značajno mesto u istraživanjima i naučnim diskusijama. Vidljivi su različiti rezultati istraživanja do kojih dolaze predstavnici pojedinih naučnih disciplina. Svakako da su rezultati značajni i plodonosni, ali je njih vrlo teško porediti.

Objašnjenje agresivnosti u sportu zahteva da se odgovori na pitanje: *Zašto neka osoba u sportskoj aktivnosti od svih alternativa u postupcima, koji stoje na raspolaganju, bira upravo alternativnu agresivnost?*

U svakodnevnom životu, pojedinačno nastupanje je uobičajeno; izolovani pojedinac "mora da se bori s drugim individuama iz grupe, da ih potiskuje i često gura u stranu. Što je za jednoga zgodna, često je za drugog nezgodna. Psihički rezultat ove situacije je difuzna *neprijateljska napetost* između individua. *Svako je stvarni ili potencijalni rival svakog*. Ova situacija jasno je vidljiva između članova iste profesionalne grupe, bez obzira na stremljenje da se bude fer, ili pokušaje kamuflaža uljudnim obzirima. Mora se naglasiti da takmičarstvo, i potencijalno neprijateljstvo koje ga prati, prožima sve ljudske odnose. *Takmičarstvo je jedan od dominantnih faktora u socijalnim odnosima*".¹⁴

Očigledno je da živimo u civilizaciji rivalstva, takmičenja, potencijalnog neprijateljstva. Bez obzira da li je ideja takmičenja popularnost, kompetencija, privlačnost ili neka druga socijalna vrednost "ona uveliko *oštećuje mogućnost za pouzdano prijateljstvo*" - uočava Karen Hornej. Prožimajući mnogobrojna područja socijalnog života (škola, porodica i, uopšte, međusobni odnosi pojedinaca), takmičenje postaje obrazac postupanja koji nije uslovljen biološki nego je određen kulturnim obrascima, pri čemu je kultura rezultat složenih društvenih procesa, a ne samo igra potisnutih ili sublimiranih nagona "protiv kojih su izgrađene reakcijske formacije". Nasilje je uvek upravljeno prema drugom čoveku ili grupi, ali i prema prirodi ili stvarima od

13. Dž. E. Kejn, *Isto*, str. 253.

14. K. Hornej, *Neurotična ličnost našeg doba*, Grafički zavod, Titograd, 1967, str.275.

vrednosti i predstavlja "često jedini način samoodržanja pred nezadrživom navalom ničim obuzdane agresije, koja bi se u suprotnom, svom silinom, upravlila prema unutra i dovela do samouništenja".¹⁵ Na taj način nasilje se javlja kao najdestruktivniji vid agresije. Nasilno može proizaći iz straha od "potencijalnog neprijateljstva drugih, pojačanog strahom od osвете za sopstvena neprijateljstva" (K.Hornej), ili od nepodnošljivog osećanja nemoći. "Ja mogu da izbegnem osećanje vlastite nemoći prema svetu izvan mene, tako što ću svet uništiti" (E.From). Destruktivnost i agresija, po mišljenju Froma, predstavljaju "jedan od mogućih odgovora na psihičke potrebe koje su ukorenjene u egzistenciji čovjeka i da njeno rađanje nastaje, kao što je ranije izneseno, iz međudelovanja raznih društvenih stanja i čovekovih egzistencijalnih potreba".¹⁶ Životni uslovi u svakoj kulturi stvaraju porast izvesnih strahova bilo da su u pitanju spoljašnje opasnosti (priroda, neprijatelj), oblici socijalnih odnosa (budenje neprijateljstva zbog pritiska, nepravde, prinude zavisnosti, poraza), tradicijama jedne kulture (tradicionalni strah od demona, od kršenja tabua) bez obzira kakvo je njihovo poreklo. Strahovi u određenoj kulturi dobijaju neku vrstu zaštitnog oblika i znaka, a normalna osoba na najbolji način koristi i služi se mogućnostima koje joj pruža kulturni milje.¹⁷

Izgledi na neuspeh, strah od neuspeha koji je realan zbog toga što su šanse za neuspeh mnogo veće nego za uspeh i što neuspesi u takmičarskom društvu povlače za sobom frustraciju - svi ti momenti grade potku za agresiju. Oni znače ne samo ekonomsku nesigurnost, nego takođe gubitak prestiža i dovođenje do svih oblika emocionalnih frustracija.

"Drugi razlog zbog kojeg je uspeh tako fascinantan jeste njegov efekat za naše samopoštovanje. Nije to samo zato što nas drugi cene srazmerno stepenu našeg uspeha; hteli to ili ne hteli, naša sopstvena samoprocena zavisi od istog obrasca. Po postojećim ideologijama uspeh je naša unutrašnja zasluga; u religioznim izrazima to je znak božije milosti; u stvarnosti on zavisi od brojnih faktora nezavisnih od naše kulture - srećnih okolnosti beskrupuloznosti i slično. Pored svega ovoga, pod pritiskom postojeće ideologije, čak je i najnormalnija osoba *prisiljena da oseća da nešto predstavlja*

15. V. Jerotić, *Čovek i njegov identitet*, Dečije novine, Medicinska knjiga, Gornji Milanovac, 1989, str. 29.

16. E.From, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1975, str. 42.

17. K. Hornej, *Isto*, str. 26.

ako ima uspeha, (podvukao D.K.) da je bezvredna ako je pobedena. Nepotrebno je reći da ovo predstavlja nesigurnu osnovu za samopoštovanje. Svi ovi faktori zajedno - takmičarstvo i njegova potencijalna neprijateljstva između ljudi, strahovi, umanjeno samopoštovanje (podvukao D.K.) rezultiraju u individualno osećanje izolovanosti".¹⁸ Ovakav preovladajući obrazac kulture vodi u instrumentalnu agresiju po kojoj cilj opravdava sredstvo; mora se postići ono što je neophodno i poželjno. "Cilj nije destrukcija kao takva; ona služi samo kao instrument za doseganje cilja".¹⁹

Istraživanja u nas su pokazala zanimljivu 'distribuciju' navijačkog raspoloženja:

1. Dnevno-politička situacija više određuje navijačko, nego obrnuto (da navijačko određuje društveno-političku situaciju);
2. Navijače, politika najčešće ne zanima u velikoj meri, iako se u njihovim odgovorima vidi određeno *opozicionarstvo* prema vladajućim društvenim vrednostima.
3. Cinično je i licemerno tvrditi da navijači zloupotrebljavaju sport; naprotiv, oni su zloupotrebljeni kriminalom koji sve više počinje da napada sport, tamnim hronikama koje su poslednjih godina sve češće i veće. To se događa u vremenu kad negativnosti devijacije, kriminal i dehumanizacija dobijaju obeležje 'institucije'.
4. *Prenaglašavanje ove vrste huliganstva je znak svojevrsne manipulacije* kojom se želi skrenuti pažnja na vandale i huligane i na taj način pomeriti istinski problem mladih ljudi bez zaposlenja, koji žive na ivici bede (egzistencijalnog minimuma).²⁰
5. *Nasilje na stadionima i u sportu shvata se i vrednuje kvalitativno drugačije, nego u bilo kojoj drugoj oblasti.*

Takav blagonaklon stav prema nasilju uticao je da se agresija "prelila iz društvenog života na sportska igrališta. I tu se reflektovao socijalni nered. Pokazalo se i tako *kako mržnja jednih proizvodi mržnju drugih*. Zato, mržnji nema kraja. Ali, kad igralište ne bi pokazivalo i proizvodilo neukrotivo zlo, sportska igra bi bila dobro došla kao vitalna zamena za obamrli život. Možda svakome od nas nedostaje po jedno 'igralište', na kojem bi se oslobadali prekomerno nagomilanog životnog čemera? Bilo bi to mesto na kojem bi smo mogli da kriknemo 'iz petnih žila', da se čuje 'do neba'. Ovak,

18. K. Hornej, *Isto*, str. 175-176.

19. E. From, *Isto*, str. 32.

20. Videti: Ž. Buzov, I. Magdalenić, B. Perasović i F. Radin, *Ritual fudbalskog plenenja*, Zagreb, 1989.

teško je izabrati kao prostor svog životnog bekstva i psihičkog oslobađanja, igralište na kojem navijači ne vladaju sobom. *Njihove tuče su konflikti praznine*, u stvari, to su tuče zbog praznine života. One ne otkrivaju samo oholost, nego mnogo više bespomoćnost. A, bespomoćan čovek je žestoko agresivan... Tuče na sportskim borilištima u Jugoslaviji, kao ispade navijača, pre, za vreme i po okončanju sportskog nadmetanja, trebalo bi videti kao simptom destruktivne pomanjke i neukrotivog zla.

Zaklanjanje iza masovne halabuke i grupne anonimnosti otkriva obezličeni pojedinac kojem je dovoljna psihologija grupe kojoj pripada da se 'srećno' utopi u njenu toplu ne-umnost. Provala iracionalnog ponašanja, sirove agresije i bezgranične mržnje u sportu, gde ima najmanje razloga za to, nije samo prolazna pojava poremećene komunikacije i društvenosti, nego razlog za ozbiljnu zabrinutost".²¹

Vrlo često možemo susresti napise o sportskoj kulturi odnosno nekulturi grupica neobuzdanih navijača. Svakako da je potrebno izgrađivati sportsku kulturu i uticati na ponašanje publike. Ali šta činiti kad se ubuduće pojave 'mise za delije' i 'isusi na stadionima'? Kako se efikasno boriti i protiv izgrednika?

Mišljenja smo da su u pravu oni koji žele da *afirmišu pravilo javnog prekida sportskog susreta*. Javni prekid utakmice - ističe se u pomenutim Osnovama novih modela razvoja fizičke kulture i sporta, više od bilo kakvih naknadnih deklaracija i saopštenja može da doprinese energičnom sprečavanju neprihvatljivih ponašanja publike. U takvoj situaciji, posebna etička i sportska obaveza je da utakmice prekidaju predsedavajući klubova domaćina u dogovoru sa ostalim službenim licima na utakmicama.

Prednost ipak dajemo izgrađivanju kulturnih ličnosti, *intervenciji kulture u svesti ljudi*. Mogu se prekidati utakmice, kažnjavati domaćini i akteri, zabranjivati priredbe na stadionima, ali samo takvim merama neće se promeniti svest ljudi niti bitnije uticati na nju.²²

21. R.Božović, Sport kao javna bruka, u knjizi *Kroz crveno*, Sloboda, Beograd, 1979, str. 108-109.

22. "U krajnjem ishodu, nenasilje pretpostavlja mogućnosti koje treba da stvaraju i celo društvo i materijalni progres koji će ići uporedo sa unapređenjem međuljudskih odnosa i ponašanja. Naša zapažanja ukazuju na značaj civilizovanog podizanja dece, vaspitanja sa naglaskom na nesebičnost i samopouzdanje, svemu onome što vodi *pozitivnom komuniciranju*. *Naši nasilnici su, najzad, u osnovi, deca koja su naučila da se koriste silom kao oruđem za kompenzaciju*" (H.Toh, *Na silnici*, str. 337)

"Dajemo prednost kulturi, jer ona ima ne samo sposobnost da objasni činjenice, nego i mudrost da prizna vrednosti. Nasilje liči na plamen koji proždire sve što čovek baci na njega u nameri da ga ugasi... Ponekad je ovu zarazu gotovo nemoguće izbeći. Netolerisanje nasilja se na kraju pokaže jednako fatalnim kao tolerisanje. Kada nasilje postane očigledno, ima ljudi koji mu se slobodno, čak sa oduševljenjem prepuštaju; *ima i takvih koji se suprotstave njegovom daljem širenju; međutim, često mu upravo ti omoguću pobjedu*".²³

Ova konstatacija je daleko od površnosti i olakog zaključivanja. Naprotiv, ona fenomen nasilja problematizuje u svoj njegovoj složenosti.

Kad je u pitanju nasilje u sportu, već je primećeno da "sem načelnih naznaka sociologa kulture koji su sportske teme dotakli pišući o dokolici, igri i drugim fenomenima vremena u kome živimo, sporadičnih izjava psihologa iznudenih posle kakve eksplozije navijačkih strasti - nema, u nas, literature koja pretenduje da objasni ovaj odnos, dok, s druge strane, postoji sva sila knjiga i brošura koje se bave psihom sportista".²⁴

Istraživanja u oblasti sporta, barem kad je reč o sociologiji, nemaju dugu tradiciju i kontinuitet. To bi mogli objasniti time da se među prvim inicijatorima posleratne sociologije sporta našao veliki broj istraživača iz kruga profesionalnih sociologa koji se nisu osećali kao naslednici tradicije i nekog bogatog istraživačkog iskustva na ovom polju.

Ovakvo stanje i zakašnjenje svoje uzroke nalazi "delimično u intelektualističkoj i biološkoj klimi XIX veka... U onim okvirima u kojima je sport igra, on ne pripada racionalnim vrednostima, tako da ga intelektualci zanemaruju kao nešto što nema nikakve vrednosti. Trebalo je čekati Frojdovo otkriće iracionalnih čovekovih postupaka, psihoanalizu, egzistencijalističku filozofiju i fenomenologiju, da bi se problem sporta postavio u nauci i to kroz problem igre".²⁵ Takođe je trebalo sačekati da se postavi problem slobodnog vremena da bi se sociologija zainteresovala za sport. Tada se počelo razmišljati o tome da je konstruktivnije stvarati posebnu disciplinu - sociologiju sporta. Smatralo se da je to ispravniji put nego proučavanje mnogobrojnih aspekata sporta ponaosob, koji su najčešće ostajali bez neophodne sistematizacije. Ipak, stoji konstatacija

23. R. Žirar, *Isto*, str. 38.

24. I. Mrđen, Navijanje - od aplauza do žrtve, *Fizička kultura*, 3/1985, str. 143.

25. Videti: A. Cauwelst, Uvod u sociologiju sporta, u Zborniku *Sociologija sporta*, JZFK, Beograd, 1967, str. 24.

da sport "kao socijalna pojava" do sada nije ozbiljno proučavan. "Sociolozi i ljudi iz oblasti fizičkog vaspitanja uzimali su svuda prisutni sport kao nešto što se samo po sebi razume. Neki jasniji opis, a kamoli razjašnjenje ove socijalne pojave, gotovo da i ne postoji. Ignorišu se mnoge njegove manifestacije i većina prikrivenih funkcija. Za stručnjake fizičke kulture sport predstavlja sredstvo za postizanje vaspitnih ciljeva. Za gotovo sve ostale ljude sport, kako izgleda, služi savim različitim svrhama. Ni u jednom od ovih slučajeva ne shvata se njegov socijalni značaj".²⁶

Nanosi komercijalizma, pobjeda po svaku cenu, učinili su da nas te vrste preterivanja udaljuju od sporta. Stoga sportu pretila opasnost da javnost, umorna od pružanja podrške, čija mu je blagonaklonost neophodna, postane ravnodušna i jednostavno mu okrene leđa zbog sužavanja, nestanka širine osećajnosti kojom se uspeo nametnuti. Njegova pozicija u procesu socijalizacije i načina života ljudi ozbiljno je uzdrmana, pogotovo u vremenu kad se sport pretvorio u zanimanje i zanat pomoću kojih sportista pribavlja sredstva za egzistenciju i ostvaruje zaradu. Tako sport postaje "idol koji zahteva odricanja, žrtvovanja, pa i žrtve. Želja za pobjedom stvara od igre rad i kušnju, a trening je asketizam".²⁷

Uzroci sportskog nasilja su mnogobrojni i različiti, pa zbog toga pristupi ovom fenomenu moraju biti raznoliki i specifični.

Primetno je da skoro većina istraživanja o navijanju, nasilju, i nacionalizmu, kao i mnogobrojni tekstovi koji se pišu na ovu temu, pate od istog 'felera': nasilje se prepoznaje i osuđuje samo na tribinama; samo u navijanju kao činu neartikulisano gurlanja, besomučnog mahanja zastavama, da bi se ljudi olakšali i ispustili suvišak energije. Nasilje na stadionima, nažalost, pripremaju i "spolja stojeći učesnici u sportu", moćnici, vrhovni silnici u klubovima i taborski orijentisani novinari. Navijači su samo iskoristili 'vakum' da bi *iskazali svoju autonomnost i diktat 'usamljene gomile'*. Navijačje se institucionalizovalo, a nasilje je u ekspanziji. Mada ima mišljenja da se nasilje u sportu mitologizuje i da je u poređenju sa nekim drugim oblicima terorističkog i političkog nasilja, pre dečija igra nego ozbiljan fenomen, ipak, "ono ima dvije karakteristike koje ga čine 'važnim' u javnom mnjenju: radi se o nasilju koje

26) G. S. Kenyon, I. W. Loy, *Za sociologiju sporta*, u Zborniku *Sociologija sporta*, str.23 ; videti njihov zajednički rad, *Sport, Culture and Society*, New York, London, 1969.

27) B. Žile, *Povijest sporta*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1970., str. 7.

je ekstremno vidljivo i koje nema ideološko opravdanje". Do nasilja uglavnom dolazi iz dva razloga: ili je u pitanju nepravda prema ekipi ili neprijateljstvo koje postoji među grupama. Antagonizam se ne odvija samo na stadionu, već se sukob prenosi izvan njega. Traži se neprijatelj i suparnik da bi se predstavila i portretirala sopstvena grupa. Svakodnevna događanja na našim stadionima zahtevaju nova tumačenja nasilja i huliganizma. Problem jeste sveopšti i svakodnevno prisutan. Tačno je da od nasilja na stadionima ne treba praviti mitove, ali bi još pogubnije bilo potceniti ono što se svakodnevno događa, uz orgijanja mržnje, patološki zanos i nalet mračnih strasti.

Sport je način na koji čovek susreće drugog čoveka, neka vrsta simboličkog dijaloga i komunikacije. Otuda svako aktiviranje zapečka ljudske svesti, iracionalnih poriva, sirovih strasti, i goropadne agresije, u sportu, gde bi trebalo da ima najmanje razloga za to, predstavlja živo svedočanstvo da je komunikacija poremećena, a društvenost među akterima okrnjena. Činjenica je da ljudi počinju tražiti oštrije mere protiv onih koji ih uznemiravaju, znači da sport i događaji oko njega, sve češće i sve brže proizvode šokantno nasilje u ogromnim količinama. Nikakva saopštenja niti deklarativna zalaganja ne mogu pomoći. Čutanje dobrih i smernih ljudi, odsustvo njihovog angažmana, neće i ne može doprineti smanjenju nasilničkog u ljudima i nasilja u društvu u kome žive. Ne treba zaboraviti da je nasilje u sportu samo jedan segment svakodnevnog ludačkog nasilja u savremenom društvu.

Značaj kulture u suzbijanju nasilja često je istican u mnogim istraživanjima. "Postoji nešto što je mnogo strašnije od nekulture, a to je: *moralna podivljalost*, bezbožnička oholost, zaboravljanje osnovnih ljudskih dužnosti. Nepismen, smeran i častan čovek mnogo je bliži *kulturi* od današnjih lažnih doktora nepostojećih nauka" - smatra naš poznati književnik M. Danojlić, u eseju *Komšijska posla*. Ovaj pledoaje je najbolje upozorenje da moraju prestati naše komšijske svade i podele na *mi* i *oni*. Dobro je znano, da kad se *mi* izgovara toplo i osećajno, onda su hladnoća i praznina rezervisane za *one tamo*. Na taj način se trasira put nasilju i mržnji, čije posledice jesu kod nas videne, ali još uvek nesagledive.